

Defensa patriei: simboluri naționale în Parlamentul României (a doua parte a veacului al XIX-lea)

Marton, Silvia

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Marton, S. (2004). Defensa patriei: simboluri naționale în Parlamentul României (a doua parte a veacului al XIX-lea). *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 6, 3-14. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-381949>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Comercial-NoDerivatives). For more Information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

**DEFENSA PATRIEI.
SIMBOLURI NAȚIONALE ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI
(A DOUA PARTE A VEACULUI AL XIX-LEA)***

SILVIA MARTON

Cu ocazia discuției generale asupra proiectului de lege pentru organizarea puterii armate a țării din 1868, senatorii se întrec în considerații strategice, economice și tehnice despre armata națională. În mod deloc surprinzător, referința la trecut este omniprezentă în intervențiile lor, oricare le-ar fi pozițiile, favorabile sau, dimpotrivă, defavorabile proiectului de lege propus de guvernul prezidat de generalul Nicolae Golescu.

Proiectul de lege, elaborat de ministrul de Război, colonelul Gheorghe Adrian, este inspirat după sistemul de organizare a armatei prusace și prevede serviciul militar obligatoriu pentru toți cetățenii români între 20 și 50 de ani, într-una din cele cinci formațiuni din care se compune armata: armata permanentă cu rezerva ei, corpul dorobanților și grănicerilor, milițiile, garda civică în orașe și gloatele la sate¹. În același timp, a fost supus spre dezbateră și un alt proiect de lege privind organizarea armatei, elaborat de Ioan Lecca, membru al comitetului delegaților de secțiuni, respins însă, care se pronunța pentru luarea în considerare a proiectului guvernului. Dezbaterile proiectului de lege elaborat de guvern în cele două camere dezvăluie atitudini similare ale grupărilor politice: liberalii din ambele camere susțin proiectul guvernului și armata permanentă, în vreme ce conservatorii se pronunță împotriva înarmării generale a maselor, propunând o armată cu un număr redus de soldați².

În expunerea de motive asupra proiectului de lege, citită în ședința din 16 mai 1868 a Senatului, guvernul propune o armată permanentă formată din „totalitatea oamenilor valizi din țară”. În opinia ministrului de Război, colonelul

* Articolul face parte din teza noastră de doctorat „Construcția politică a națiunii. Națiunea în dezbaterile Parlamentului României: 1866-1871”, redactată sub coordonarea prof. univ. dr. Daniel Barbu, pregătită în cadrul Universității din București.

¹ Pentru detaliile legii, vezi *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918*, Ed. Academiei RSR, București, 1983, p. 181.

² *Ibidem*, p. 182.

Gheorghe Adrian, așa cum reiese din expunerea de motive, acest sistem nu e o „invenție nouă” pentru români, deoarece „românii din amândouă părțile Milcovului l-au avut până în veacul al XVII-lea”. Însă după ce „românii, din cauza vicisitudinilor prin care au trecut, l-au pierdut [acest sistem]”, reconstituirea corpului dorobanților a fost primul pas spre reconstituirea sa.³

Din discuția generală asupra proiectului reiese și rolul pe care senatorii îl alocă armatei. Se conturează două viziuni divergente: pe de o parte, armata este o școală a națiunii, mai precis a „gloatelor”, prin care națiunea învață spiritul de ordine și de disciplină și „simțământul de patrie”; pe de altă parte, armata permanentă, prin ocuparea brațelor de muncă și prin costurile mari pe care le implică, devine, în opinia unor senatori, un obstacol în calea dezvoltării națiunii. Cu alte cuvinte, se înfruntă opiniile privind oportunitatea unei armate permanente vs oportunitatea unei armate profesionale (chiar dacă acest din urmă termen este absent din limbajul senatorilor) sau specializate. Toți sunt însă de acord că funcția primordială a armatei este *națională*, adică apărarea „patriei”. Toți sunt de acord că legea este de un interes „vital” pentru țară și că permite statului român să fie independent în relațiile sale internaționale.

Argumentele exprimate de Constantin Brăiloiu spre sfârșitul discuției generale sunt diferite, în sensul că, în opinia sa, în joc este libertatea individuală a cetățenilor, și de aceea intervenția sa merită un tratament special, precum va reieși din paragrafele finale ale acestei contribuții.

După discuții contradictorii, proiectul de lege este votat în Senat cu 35 bile pentru, 14 contra⁴ (sanționat de Carol I, la 11 iunie 1868⁵). Aceasta fusese și dorința lui Carol I, așa cum a fost ea exprimată în mesajul domnesc de deschidere a sesiunii celor două Camere, alese în decembrie 1867 (o Adunare în care majoritatea o dețin liberalii radicali și fracționiștii moldoveni, iar în Senat, conservatorii și liberalii moderați⁶). Carol I preciza, la deschiderea sesiunii legislativului, că „organizarea puterii armate după principiile adoptate astăzi mai în toată lumea civilizată a fost la români o tradițiune națională” și că reorganizarea ei astăzi este „o necesitate absolută” din punctul de vedere economic și, mai ales, din punctul de vedere strategic și politic pentru păstrarea neutralității⁷ – argumente prezente și în intervențiile senatorilor. Dosarul în discuție este cu atât mai sensibil, cu cât liberalii se ridică contra „prusianizării”

³ *Monitorul. Jurnal Oficial al Principatelor Unite Române* (în continuare *MO*), nr. 118 din 26 mai/7 iunie 1868, ședința din 16 mai 1868, p. 750.

⁴ *MO*, nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1868, ședința din 16 mai 1868, p. 761.

⁵ *Istoria parlamentului...*, p. 182.

⁶ ION MAMINA, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 193.

⁷ *Ibidem*, p. 195.

armatei, prin consilierul tehnic german al lui Carol I, pe fondul retragerii misiunii militare franceze.⁸

Colonelul Locusteanu este împotriva proiectului, în forma propusă de guvern, și cere primul cuvântul în discuția generală, exprimându-și surprinderea în fața grabei cu care guvernul a cerut discutarea acestei legi, „această mare lege și mai mare decât toate legile”. El precizează că Senatul francez, în acest an [1868], a dezbătut legea pentru mobilizarea gărzilor orășenești și mărirea armatei permanente și, „cu toate că legea a fost redacția geniului militar al Franței și cu concursul eroilor de la Solferino”, dezbaterile tot a durat „peste o lună de zile”. Colonelul Locusteanu consideră că înarmarea „gloatelor” este inoportună (este de acord cu armata permanentă formată doar din grăniceri și dorobanți și ar dori chiar extinderea lor numerică), deoarece marile puteri garantează neutralitatea României; deoarece nu există vreo amenințare de „cotropire” la granițe; deoarece România nu are intenția de a se lansa în „conchistă”; însă, mai ales, deoarece ar urma un „dezastru”, adică „uciderea agriculturii, slăbirea finanțelor, înlăturarea instrucțiunii publice și Dumnezeu mai știe câte alte funeste consecințe neprevăzute”. Este împotriva proiectului de lege și pentru că guvernul nu indică exact, în cifre, cât de mari vor fi efectivele armatei și nici suma exactă de care va fi nevoie pentru a o întreține.⁹

Aceeași „ucidere a agriculturii”, în alți termeni însă, este preocuparea senatorului Manu. Proiectul de lege cere, în opinia sa, o „organizare care este cu neputință a se efectua”, prin ea se lasă „în mâna administrației discreția a înăduși inteligența și încă și a ridica de la brazdă brațele poporului”. Art. 118 al Constituției nu spune decât că fiecare cetățean este dator, la nevoie, să contribuie cu „sângele lui” la apărarea țării; însă ea nu spune că trebuie răpiți cetățenii și ținuți „în permanentă legați a contribui pentru țară”. În condițiile actuale, România nu este amenințată și nu e nevoie ca „poporul să stea cu arma în mână”, continuă senatorul Manu. El face și un calcul. Din cele cinci milioane de locuitori ai țării, în baza proiectului de lege propus de guvern, cam două milioane ar trebuie înrolați, ținuți „în permanentă ocupați cu trebuințele țării cel puțin până la vârsta de 40 de ani”: e prea mult, punctează senatorul. Tinerii ar fi astfel împiedicați să studieze, vor fi lipsiți de studii și de „specialitate”, se strivește inteligența. Azi trebuie să ne gândim la „producții, la învățături, la științe”, susține Manu. El consideră că până acum a funcționat legea care permitea ca tinerii care doreau „să învețe carte” să fie scutiți de armată, dacă erau chemați. Mai mult, în forma sa, legea va înmulți numărul de funcționari necesari pentru armată și se va îngreuna astfel bugetul. El nuanțează comparația

⁸ NICOLA IORGA, *Istoria românilor*, X, București, 1939, p. 99. Pentru poziția lui Carol față de reforma armatei și rolul consilierului tehnic prusac, vezi EDDA BINDER-IJIMA, *Die Institutionalisierung der rumänischen Monarchie unter Carol I. 1866-1881*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2003, pp. 141-150.

⁹ *MO*, nr. 118 din 26 mai/7 iunie 1868, ședința din 16 mai 1868, p. 751.

cu armata română din secolul al XVII-lea, comparație lansată de ministrul de Război în expunerea legii: pe vremea aceea, precizează Manu, „armata țării se compunea de gloate bine disciplinate și alte armate”, deoarece amenințările erau continue, inamicii persecutau țara, iar populația trăia în mizerie; astăzi însă nimeni nu amenință România. Prin urmare, conchide Manu, legea este necesară, însă nu în forma aceasta, care e „un mijloc pentru distrugere a țării întregi, un mijloc de a nenoroci fiii părinților și chiar pe părinți, căci ei vor fi supuși capriciului funcționarilor”¹⁰.

După ce colonelul Cernat intervine și își îndeamnă colegii să voteze grabnic legea – „Să ne ocupăm, d-lor, cu mai mult interes de această organizațiune numai ca să dăm o dovadă Europei că atunci când este vorba de consolidarea statului nostru, toți românii sunt un corp și un suflet și sunt gata la orice sacrificii ca să se realizeze aceste legitime dorințe” (aplauze) –, senatorul Munteanu se simte obligat să-i răspundă. Nu numai senatorii care doresc votarea legii armatei sunt adevărați români care doresc binele țării, precizează Munteanu, ci „toți suntem cu bună credință și ca adevărați români toți ar trebui să dorim binele țării”. Să înțelegem din schimbul de replici dintre cei doi senatori că numai un bun român poate dori binele țării? Că realizarea binelui public depinde de calitatea de a fi român?

Reformulând idei deja exprimate de Locusteanu și de Manu, senatorul Munteanu nu este de acord cu proiectul de lege al armatei pentru că ia brațele de muncă din agricultură și astfel producția scade, la fel și valoarea monedei. El face un calcul al zilelor pe care un țăran le datorează statului și concluzia sa este că țăranii sunt răpiți foarte mult timp de la muncile lor; țăranii sunt astfel săraci. „După mine nu găsesc trebuința de a fi atât de urgentă armata pentru țară, mai înainte de a introduce adevărata civilizație, munca”, conchide Munteanu. Trebuie acordată o mai mare atenție „plugarilor”. Prin urmare, se impune modificarea legii.¹¹

Dezvoltând o idee deja formulată de cei care au luat cuvântul înaintea sa și care se opun proiectului de lege, P. Radu subliniază că națiunea română nu mai este astăzi pradă „năvălirilor din afară”; ea și-a câștigat existența și autonomia prin Tratatul încheiat la 1856. Mai mult sau mai puțin explicit, P. Radu asumă în argumentația sa universalismul democratic și romantic specific pașoptismului, spunând că Tratatul de la 1856 nu a fost doar o decizie politică, de a crea o barieră prin România contra „Nordului” și de a elibera gurile Dunării; tratatul a fost încheiat de

oamenii cei maieminenți ai veacului nostru și când au zis că trebuie să reînvie România, au dat această hotărâre în conformitate cu spiritul popoarelor, conform cu

¹⁰ *Ibidem*, p. 752.

¹¹ *Ibidem*.

spiritul națiunilor întregi care întotdeauna când au auzit de o națiune care suferă, au îndemănat pe guvernele lor să alerge în ajutorul lor.

În prezent, statul român a atins un grad ridicat de stabilitate datorită domnului străin dintr-o familie domnitoare europeană, care „ne-a adus atâta greutate în balanța politicii Europei, încât armarea noastră socotesc că nu va ajunge la țelul la care gândește guvernul”. P. Radu nu este de acord cu proiectul de lege și din rațiuni financiare. Statul nu are resurse financiare („punga țării”) suficiente, „noi astăzi ne găsim mai înapoiați decât toate populațiile Europei”, deoarece agricultura „suferă de brațe”, precizează senatorul. Ioan Otetelișanu exprimă aceeași idee: bugetul nu face față cheltuielilor pe care le cer armata și proiectul de lege; prioritară este dezvoltarea, dată fiind situația mizeră a agriculturii și a populației țărănești.¹²

Regăsim în intervenția lui P. Radu prezentată ceva mai sus o convingere simptomatică pentru schema logică de referință ce ghidează parlamentarii români din acești ani. Iat-o în formularea senatorului Radu: „Când vorbesc înaintea dumneavoastră [colegii senatori], vorbesc înaintea națiunii întregi”.

Generalii membri ai Senatului sunt cei care susțin cel mai hotărât proiectul de lege a armatei, cu Constituția în mână. Ei sunt cei care se lansează cel mai mult în comparații cu situația armată din alte țări. Franța, Serbia și Italia sunt statele de comparație predilectate. Însă retorica lor concisă, tehnică și militară nu poate rivaliza cu argumentele unor senatori civili. Fraționiștii Nicolae Ionescu își îndeamnă colegii să voteze legea, amendând-o acolo unde consideră necesar. Proiectul este, în opinia sa, în concordanță cu „principiile fundamentale” din Constituție:

Obligațiunea de a purta armele pentru defenŝa patriei este generală, după Constituția noastră, [...] prevede ea însăși distribuirea armatei. Constituția zice curat la art. 118 cum că tot românul face parte sau din armata regulată, sau din miliții, sau din garda cetățenească, conform legilor speciale.

Legea armatei este necesară pentru că legile existente trebuie puse în armonie cu Constituția, cu „principiile constituționale înscrise în magna noastră cartă”. Armarea „gloatelor” este necesară, continuă senatorul, pentru „defenŝa patriei”, deoarece funcția lor este de „a face față inamicului, întru apărarea teritoriului și a naționalității”. Armata permanentă nu trebuie să fie „o oștire de pretorienii în jurul unei puteri despotice”, ci ea trebuie să servească drept „școală milițiilor” sub aspect tehnic, dar și moral și național.¹³

Senatorul Ionescu îl corectează pe ministrul de Război care, în expunerea de motive, vorbea de dorobanții din secolul al XVII-lea. În opinia lui Ionescu, aceștia erau „nedisciplinați”, iar azi organizarea lor este diferită pentru că este

¹² MO, nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1868, ședința din 16 mai 1868, p. 759.

¹³ MO, nr. 118 din 26 mai/7 iunie 1868, ședința din 16 mai 1868, p. 751.

„modernă”. Referința la trecut nu este numai de ordin tehnic, în economia discursivă a lui N. Ionescu. El se plasează într-o schemă istorică destul de pesimistă atunci când precizează că „de la decadența puterii armate la noi a început decadența simțului politic și s-a compromis naționalitatea noastră; și noi astăzi cu această lege de armare nu facem decât să asigurăm apărarea acestor drepturi constituționale și să garantăm mai mult libertățile noastre”. Desigur, drepturile constituționale și libertățile la care face referire senatorul sunt drepturile și libertățile *națiunii* române în căutarea statalității sale.

În continuare, N. Ionescu își explicitează această convingere, ajungând, în comparație cu criticii proiectului de lege, la concluzii diametral opuse în ceea ce privește rolul armatei în dezvoltarea populației rurale. Sistemul defensiv „trebuie să prevaleze la noi”, precizează el, iar

în privința situației noastre politice și în privința resurselor noastre materiale și în privința mai cu seamă a regenerării populației noastre agricole, a acelei gloate asupra căreia se reazămă tot edificiul nostru politic și național, tocmai pentru aceasta zic că un sistem defensiv cu o ostire permanentă care să fie ca o școală, ca un exercițiu normal, care să introducă până în cele de pe urmă straturi ale populației disciplina și spiritul marțial. Ar fi în adevăr a introduce, în populația rurală de abia emancipată, o dată cu exercițiul milităresc și acel spirit de ordine, acel amor de steag, acel simțământ de patrie fără de care nu poate exista o națiune (aplaude).¹⁴

Senatorul Ionescu mai adaugă că organizarea puterii armate nu este suficientă, trebuie organizat și teritoriul, afirmă el, „sistemul de defensă a teritoriului, sistem bazat pe informațiunea acurată a populației, pe studii exacte a teritoriului”; în acest sens, căile de comunicație sunt vitale nu numai din punctul de vedere economic, în opinia sa, ci și din perspectiva apărării militare a teritoriului. Atunci când un coleg îl întreabă cu ironie, „apărare contra cui?”, Ionescu răspunde cu hotărâre: „În contra bandelor nedisciplinate care s-ar putea organiza pe acea parte din afara teritoriului nostru care încă nu este o stare normală a unui stat civilizat” (aplaude).

Însă argumentul pe care N. Ionescu îl consideră cel mai puternic oferă totodată și o anumită definiție a actului legislativ în sine. Prin aplicarea ei, legea armatei se va ameliora, spune senatorul, „căci orice lege în mâini de oameni cu bună credință se face și mai bună decât este prin esența ei”¹⁵.

A. Sihleanu consideră și el că legea trebuie votată pentru că armata apără „comuna cea mare de foc și pradă”, cu alte cuvinte statul, așa cum poliția rurală apără comunele mici „de foc și hoți”. Mai mult, puterea armată este „o putere care să ne facă a fi respectați în afară”. În opinia sa, legea armatei nu ar trebui să se împotmolească într-o chestiune de bani, de buget, nu aceasta este întrebarea, cum cred alți senatori. A. Sihleanu corectează aceste opinii și recomandă

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

colegilor săi să plaseze chestiunea pe făgașul ei corect, adică dacă este nevoie de o putere armată, dat fiind că „o țară care nu este în stare să se apere, nu mai este stăpână pe destinele ei, pe avutul ei, pe existența ei”¹⁶.

Constantin Brăiloiu intervine spre sfârșitul discuției generale. Lunga sa intervenție merită analizată pas cu pas, derularea argumentelor sale fiind foarte precisă. Ideea centrală care îl preocupă, mai precis temerea sa, este aceea „răpire a cetățenilor” de care vorbea senatorul I. Manu. Este argumentul principal pentru care senatorul cere amânarea discuției pentru o altă sesiune și reformularea proiectului de lege.

Chestiunea este „mai gravă”, precizează dintr-un început Brăiloiu, sub aspect economic, mai întâi, și, în al doilea rând, este „o chestiune care atinge poziția civilă a întregii populații”. Opinia publică se împarte în cei care plătesc și cei care sunt plătiți, susține Brăiloiu. Ca legislator, el este interesat numai de „opinia publică care plătește greutatea sarcinilor”, aceasta este opinia publică cea „adevărată” care trebuie consultată, „de care trebuie să se cârmuiască legislatorii”, interesele ei sunt în joc în chestiunile grave, în cazul de față fiind vorba de cheltuielile pe care le implică această lege a armatei permanente. Însă „noi nu știm până astăzi ce s-a făcut cu toți banii intrați în vistierie” – o acuză deloc voalată la adresa guvernului. Doar după ce se vor dezvolta comerțul și agricultura, vistieria statului „va sta mai bine”, susține Brăiloiu.

Aspectul care pentru el reprezintă o mare „gravitate” ține de „poziția civilă pe care o facem tuturor cetățenilor”. Legea în discuție atinge

libertatea individuală a cetățenilor, pentru că luăm pe cetățean și-l dăm cu toate drepturile sale civile în mâna guvernului; facem dintr-însul o mașină guvernamentală care, cu slaba noastră educație politică, poate să ajungă la rezultate deplorabile în mecanismul nostru politic.

Deși organizarea militară a Prusiei este admirabilă și merită toată admirația, ea s-a făcut în contexte diferite față de contextul autohton. „Traducerea” ei în România nu ar fi „nimerită pentru situația noastră și pentru moravurile noastre”, afirmă Brăiloiu. Chiar în Prusia liberalii critică organizarea armatei „pentru că această organizație bună poate, într-un moment de pericol, pune întreaga populație la dispoziția guvernului și poate servi ambiții rele”, știut fiind că „cetățeanul nu mai are nici o garanție pentru libertatea lui individuală cu un guvern ambițios”. Brăiloiu își dezvoltă ideea: „Luptele de partid ar fi o ocazie favorabilă pentru cei de la guvern, ca să ne înarmeze spre a servi interesele partidului ce reprezintă, cu legea în mână”. În aceste condiții, cetățenii nu mai pot rezista când sunt puși în fața legii, cu „o lege care îi pune sub disciplina puterii executive”. Tonul său nu ezită să fie tranșant: „Acolo unde

¹⁶ *Ibidem*.

o țară este organizată pe picior de disciplină militară, nu poate exista libertate de opinii”¹⁷. El subliniază cu hotărâre riscul ce există atunci când un guvern are la dispoziția sa mase mari de oameni: guvernul este tentat să devină despotic. Și, ceva mai încolo, adaugă cu ironie: „Știu, d-lor, că eu nu trec de liberal, știu că trec de conservator chiar reacționar, cu toate acestea am fost întotdeauna vrăjmaș al guvernelor militare”¹⁸.

Exemplele din vremea lui „Mihai Bravul” și Ștefan cel Mare date de colegii săi i se par total nepotrivite, deoarece atunci erau „altă armată, alte moravuri, alte vremi”, iar „societatea noastră se afla în stare de formațiune, atunci se forma țara, atunci se forma naționalitatea noastră”, în vreme ce „azi suntem în alți timpi, n-avem nevoie să fim ostași ca să fim o națiune. Alți timpi, alte condițiuni!”¹⁹.

La acestea, Constantin Brăiloiu mai adaugă și un argument de ordin tehnic: „Nu mulțimea oamenilor face forța unei armate”, ci dotarea sa tehnică, știința sa și resursele financiare pe care le are la îndemână²⁰. Mai mult, armatele permanente „sunt pernicioase, pentru populație, pentru agricultură” și pentru organizarea normală a statului, prin urmare România nu are nevoie de o astfel de armată. Preocuparea de bază ar trebui să fie agricultura și nu blocarea capitalului de muncă în armată, cu atât mai mult cu cât el este convins că astăzi starea permanentă a societăților este pacea și că războaiele au devenit foarte rapide: „Necesitățile sociale și perfecționarea armelor nu permit astăzi a se mai perpetua războaiele ca în trecut”²¹.

N. Ionescu este cel care răspunde provocărilor lui Constantin Brăiloiu, în mai multe puncte. Ionescu nu ezită să fie deosebit de ironic la adresa acestuia. Reluând exemplul pe care l-a dat Brăiloiu referitor la războiul american (probabil războiul de secesiune), în care susținea că s-a „improvizat” ușor o armată, ceea ce ar fi posibil și în cazul României, la nevoie, Ionescu afirmă răspicat: mai înainte de a ne „americaniza să căutăm să ne mai europenizăm”. În opinia sa, legea armatei „ne duce pe calea europenizării. Ne-am europenizat în sistemul politic și în sistemul parlamentar”, asemănări cu Statele americane nu există, în opinia sa, Senatul românesc are un rol și structură diferite, la fel și „organizațiunea noastră civilă” este diferită.²²

Preocuparea pentru „europenizarea” instituțiilor statului român este o constantă, în acești ani, în intervențiile parlamentarilor care se consideră liberali sau sunt identificați ca atare de către colegi. Ei își construiesc din această preocupare chiar un titlu de glorie, încă din timpul dezbaterilor din Adunarea

¹⁷ *MO*, nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1868, ședința din 16 mai 1868, p. 759.

¹⁸ *Ibidem*, p. 760.

¹⁹ *Ibidem*, p. 759.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *MO*, nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1868, aceeași ședință din 16 mai 1868, p. 760.

²² *Ibidem*, p. 761.

constituantă, precum am văzut. În schimb, parlamentarii de orientare conservatoare par mai preocupați de ceea ce C. Brăiloiu numește, în discutarea proiectului de lege pe care tocmai l-am analizat, „situația noastră și moravurile noastre”, cu alte cuvinte de instituțiile și tradițiile autohtone. Însă grija conservatorului (în propria sa definiție) Constantin Brăiloiu pentru educația și cultura politică a alegătorilor și a națiunii este prezentă și la liberali, chiar dacă consecințele în registrul practic sunt diferite, în funcție de orientarea politică, liberală sau conservatoare.

În dezbaterile legii armatei, diferențele de opinii nu par să se fi organizat în funcție de clivajul liberali-conservatori. Liberalul fracționist N. Ionescu și conservatorul A. Sihleanu sunt, amândoi, favorabili proiectului de lege. Senatorul liberal Munteanu și conservatorul C. Brăiloiu sunt împotriva legii. Argumentul comun al celor care sunt împotriva legii este mai ales de ordin economic – armata permanentă răpește brațele de muncă necesare dezvoltării agriculturii și încarcă bugetul statului –, dar și militaro-strategic – România nu este amenințată și trebuie să își păstreze neutralitatea.

Este însă surprinzătoare oarecum preocuparea conservatorului Constantin Brăiloiu pentru libertatea individuală a cetățeanului. El este singurul care, în această dezbatere, insistă asupra pericolului pe care îl reprezintă un executiv „ambitios” la adresa libertăților individuale, mai ales atunci când dispune de o armată numeroasă. Or, teama față de ingerințele executivului (ce riscă mereu să devină despotic) și preocuparea pentru protejarea și garantarea libertăților individuale *vis-à-vis* de puterea statului sunt două din cele mai importante elemente ale liberalismului fondat de Germaine de Stael și continuat în special de Benjamin Constant și Alexis de Tocqueville. Este un anumit tip de liberalism pe care Lucien Jaume îl numește liberalismul subiectului („le libéralisme du sujet”), susceptibil să devină un liberalism *împotriva* statului²³. Individul cu drepturile și libertățile sale este unul din principiile fundamentale ale teoriei liberale (de aici și vigilența critică față de puterea statului, în special față de executiv), chiar dacă adeseori diferențele față de teorie și realizarea sa efectivă, practică, au fost notabile. În opoziție cu senatorul Brăiloiu, fracționistul N. Ionescu exprimă, în discuția privind legea armatei, cu claritate o opinie simptomatică pentru fondul comun de gândire al parlamentarilor români, în special a celor percepuți în epocă ca fiind liberali: prioritară este națiunea, adică corpul colectiv, și apărarea și consolidarea acestuia, și nu libertățile cetățeanului; libertatea națiunii este cea care primează, de aici și imperioasa necesitate de a organiza armata permanentă și de a vota legea armatei.

În numeroase alte ocazii, prioritatea organizării armatei este echivalată de către aleșii români cu însăși prioritatea acordată unirii și consolidării Tronului și a Constituției. Ideile exprimate de ministrul de Externe George B. Știrbei în

²³ LUCIEN JAUME, *L'individu effacé ou le paradoxe du libéralisme français*, Fayard, Paris, 1997, pp. 19 și 63-117, pentru libertatea politică în opera lui Benjamin Constant.

Senat, cu ocazia unei interpelări privind politica externă, în iarna anului 1867, au meritul de a cuprinde în mod admirabil o convingere aproape generală. Senatorul Manu este autorul interpelării. El îi cere ministrului Afacerilor Străine să prezinte Senatului documentele diplomatice de negociere cu Poarta otomană și cu puterile garante, în privința recunoașterii „noii stări politice ce s-a dat națiunii prin Constituție”²⁴. Ministrul refuză să se pronunțe asupra documentelor propriu-zise ale negocierii, în așteptarea momentului propice pentru a le face publice, pentru a nu „cauza un prejudiciu serviciului public și intereselor țării” și pentru a menaja negocierile în curs cu puterile garante. Știrbei se declară însă pregătit să prezinte situația politică a țării, rezumată în următoarele cuvinte: „Aceste patru mari chestiuni: Unirea politică; principiul de stabilitate pe Tron; Constituția și armata, chestiuni de care depinde viitorul țării, ne bucurăm de dănssele”, confirmate fiind și de acte. În urma negocierilor, Poarta confirmă cele „patru mari chestiuni”: „acel principiu mare și mântuitor”, unirea, recunoscută de „Europa”, „un fapt desăvârșit”, „un fapt etern” și nu provizoriu, limitat la o domnie; alegerea principelui străin ereditar este de asemenea recunoscută „de toate puterile Europei”; Constituția, „prima constituție ce și-a dat țara, fără amestecul străinilor”, a fost recunoscută așa cum a fost votată de „nație” („Constituția de astăzi, votată în libertate, și în care străinii nu au avut nici un amestec, a rămas așa cum a fost votată de națiune”); și, nu în ultimul rând, dreptul națiunii române „de a-și forma armata după trebuințele sale”, fără limite impuse din exterior²⁵. Armata, alături de baterea monedei, de dreptul de a încheia acte internaționale și de dreptul domnului de a da decorațiuni, participă la însemnele suveranității statului-națiune.²⁶

Este evidentă preocuparea tuturor senatorilor pentru „defensa patriei”, pentru a relua expresia lui Nicolae Ionescu. Folosind termenul „patrie”, senatorii se referă nu numai la statul român, cu teritoriul și granițele sale care trebuie apărate. Conotațiile termenului sunt mai largi, cuprinzând ideea de spațiu românesc (pașoptiștii au fost cei care au consacrat acest sens). Această accepțiune este extrem de clar rezumată de „moderatul” Ion Heliade Rădulescu, adversar al liberalilor radicali, în *Echilibrul între antiteze*, lucrare scrisă între anii 1859-1869, și de aceea se cuvine a fi citată pe larg. „Adevăratul patriot, scrie Heliade Rădulescu, este dator a-și ama (*sic*) și respecta patria și însuși cu defectele ei”. Patria este un

obiect moral; instituțiile țării, drepturile ei publice, datinile; religia ei, limba ei; bărbații ei eminenți și devotați, istoria ei. N-are omul patrie, dacă n-are drepturi în țara

²⁴ *Desbaterile Senatului României*, ședința XVI din 11 ianuarie 1867, p. 160.

²⁵ *Ibidem*, p. 161.

²⁶ *Ibidem*, pp. 161-162.

unde s-a născut, dacă această țară n-are instituții sau dacă el n-are suveniruri prețioase în acea țară, afecțiuni și admirațiuni pentru trecutul ei, pentru bărbații ei.²⁷

Alături de această conotație a patriei ca „obiect moral”, putem identifica una oarecum diferită, însă complementară, în frecvențele îndemnuri ale parlamentarilor români, practic în fiecare dezbateră, la gesturi, decizii și acțiuni „patriotice”. Patriotismul la care se îndeamnă reciproc parlamentarii români, în timpul deliberărilor legislative, este o valoare morală ce cheamă acțiuni și decizii patriotice în slujba binelui obștesc. Ideea nu este deloc nouă, ea a fost formulată deja de Florian Aaron, în broșura *Patria, patriotul și patriotismul*, apărută la București în 1843, fiind prima creație originală pe această temă în cultura română. Aaron popularizează o serie de idei pe această temă și prelucrează opinii care au mai circulat și până la el. Broșura sa a avut impact cultural mai ales în Transilvania, dar nu numai. Difuzarea ideilor expuse de Aaron este mai greu de urmărit. Însă valoarea teoretică și ideologică a broșurii este certă, reprezentând o etapă distinctă în evoluția reflecției pe marginea patriotismului, aceea a conceptualizării sale sistematice, unitare și întrucâtva originale. Aaron, modest și riguros, își asumă doar meritul de a regândi pentru nevoile popularizării asemenea idei, dar face implicit și cel dintâi efort teoretic original, de sinteză și de sistematizare.²⁸

Afirmațiile lui Florian Aaron ar fi putut foarte bine să fie rostite de vreun senator sau deputat. „Fără conștiința de adevărata însemnare a numelui de patrie, scrie Aaron, nu sunt patrioți, fără patrioți, nu e patriotism, fără patriotism, nu e fericire privată, nu e fericire publică”²⁹. „Fericirea publică” este și scopul, cel puțin declarat, al parlamentarilor români. Patriotismul este o legătură afectivă față de țara în care s-au născut și crescut oamenii, pare să spună Aaron, idealul folosului obștesc fiind mai puternic decât cel etnic sau confesional: „Patrie în ochii națiilor civilizate nu este numai țara și locuitorii, ci adevărata patrie o fac instituțiile și așezămintele sociale, interesele și treburile care întemeiază fericirea de obște a tuturor concetățenilor”³⁰.

O precizare suplimentară, dar necesară, se mai impune în încheierea considerațiilor pe marginea dezbaterilor legii armatei. Senatorii care resping proiectul de lege propus de guvern își argumentează poziția deplorând lipsa brațelor de muncă în agricultură, armata permanentă agravând, în opinia lor, această lipsă. Preocuparea pentru starea agriculturii și a țăranilor este oare numai de ordin economic, agricultura fiind considerată modalitatea fundamentală (de fapt singura) pentru a produce dezvoltare și pentru a alimenta

²⁷ ION HELIADE RĂDULESCU, *Echilibrul între antiteze în Opere complete*, I, ed. de Petre V. Haneș, Minerva, București, 1916, p. 55.

²⁸ ȘTEFAN LEMNY, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, Minerva, București, 1986, pp. 135-136.

²⁹ FLORIAN AARON, „Patria, patriotul și patriotismul”, *apud* ȘTEFAN LEMNY, *op. cit.*, p. 130.

³⁰ *Ibidem*, p. 132.

comerțul? Sau, precum a reieșit din această dezbatere a legii armatei, preocuparea pentru țărănime, prezentă fără nici o îndoială în spiritul senatorilor, este doar reiterarea *idealului* pașoptist de reformă socială și grijă pentru integrarea țărănimii în sfera binelui public? De altfel, este unul din marile dosare ale gândirii politice și economice românești din secolul al XIX-lea, evidentă fiind această preocupare pentru țărănime, într-o țară majoritar agrară.

Pașoptiștii au fost primii care au văzut în reformele sociale singurul mod de dezvoltare a coeziunii între clasele sociale – de aici și semnificația idealului patriotic, sinonim cu binele public. Gândindu-se la substratul material al patriotismului, țărănimea, astfel încât binele obștesc să îi cuprindă și pe ei, și pe fiecare în parte, pașoptiștii au dat dovadă de un anumit realism. În același timp însă, în imposibilitatea unor soluții sociale imediate, discursul lor patriotic a devenit mai curând o emanație a spiritelor vizionare și mai puțin a gândirii colective³¹. Dacă în ceea ce privește conținutul social al reformelor – ca mijloc de sporire a patriotismului vremii – revoluționarii pașoptiști n-au fost întru totul de acord, nu același lucru se poate spune despre stăruința lor în cultivarea și proclamarea unui atare ideal; nouă era doar adresa socială a îndemnului care, din unul intim, privat, pentru folosul celor apropiați, a devenit treptat public, investit cu valoare socială generală.³²

În ochii pașoptiștilor, din punctul de vedere sociologic, țărănimea constituie substanța „Poporului”, idealizat în urma lecturii lui Michelet³³. În primii ani ai monarhiei constituționale însă, parlamentarii români nu par prea interesați de compoziția sociologică a națiunii. Nu aceasta este prioritatea lor, nici măcar atunci când sunt nevoiți să discute structura armatei *naționale*. Doar ulterior vor fi formulate o serie de răspunsuri: păstrând o oarecare consecvență față de ideile proclamate la 1848, liberalii radicali vor afirma că viitorul aparține maselor țărănești, în vreme ce conservatorii vor susține că, masele fiind încă într-o stare de barbarie, viitorul trebuie să aparțină elitei.³⁴

³¹ ȘTEFAN LEMNY, *op. cit.*, pp. 177-179.

³² *Ibidem*, p. 179.

³³ CATHERINE DURANDIN, *Discurs politic și modernizare în România (sec. XIX-XX)*, trad. de Toader Nicoară, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001, p. 38.

³⁴ *Ibidem*, pp. 39-45.